

УДК 339.543:339.5(477)

DOI: 10.60022/3(5)-71S

Рудик Наталія Василівна

кандидат економічних наук

доцент, доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Rudyk Nataliia

Candidate of Economic Sciences

Associate Professor of the Department of Finance named after Viktor Fedosov

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

ORCID: 0000-0002-4367-0392

Бороденко Тетяна Миколаївна

кандидат економічних наук

доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Borodenko Tetiana

Candidate of Economic Sciences

Associate Professor of the Department of Finance named after Viktor Fedosov,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3202-5491

Костоґриз Юлія

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

кафедри фінансів імені Віктора Федосова,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Kostohryz Yuliia

higher education applicant at the first (Bachelor's) level

Department of finance named after Viktor Fedosov

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

ORCID: 0009-0007-8365-4673

МИТНО-ТАРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІМПОРТНО-ЕКСПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено роль митно-тарифного регулювання імпортно-експортних операцій у системі економічної безпеки України в умовах воєнного стану та євроінтеграційної трансформації. Обґрунтовано, що митно-тарифне регулювання виступає комплексним інструментом державної політики, який одночасно виконує фіскальну, регуляторну та захисну функції, забезпечуючи формування доходів Державного бюджету, захист національного виробника та інтеграцію країни до світогосподарської системи. Визначено, що ефективність митно-тарифного механізму залежить не від обсягів імпорту, а від його структури за рівнями митного оподаткування, що підтверджено побудованою регресійною моделлю надходжень від мита. Систематизовано сильні та слабкі сторони, можливості та загрози впливу євроінтеграційних процесів на митно-тарифне регулювання України з позицій забезпечення економічної безпеки. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні концептуальної моделі взаємозв'язку митно-тарифного регулювання та економічної безпеки держави, що інтегрує фіскальний, зовнішньоекономічний, виробничий, інституційний та інноваційно-технологічний виміри. Практична значущість результатів полягає у можливості їх використання для розроблення державної митної політики, спрямованої на гармонізацію з нормами ЄС за умови збереження вибіркового тарифного захисту стратегічних галузей національної економіки.

Ключові слова: митно-тарифне регулювання, економічна безпека, фінансова безпека, імпортно-експортні операції, митні платежі, фінансові стимули розвитку, євроінтеграція, інноваційні інструменти фінансового ринку, цифровізація митниці, гармонізація законодавства, авторизований економічний оператор, фіскальна функція.



CUSTOMS AND TARIFF REGULATION OF IMPORT-EXPORT OPERATIONS IN THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. *Under martial law and the implementation of European integration commitments, the customs and tariff regulation of foreign economic activity becomes a key institutional mechanism for ensuring the economic security of Ukraine. The growing dependence of state budget revenues on customs payments, the structural weakness of the national economy, the raw-material orientation of exports, and the global protectionist transformations make the rethinking of customs policy particularly relevant. The aim of the article is to substantiate the role of customs and tariff regulation of import-export operations in the system of economic security of Ukraine and to develop a conceptual model of their interaction.*

The study applies a systematic approach, structural-functional analysis, comparative and statistical methods, regression analysis, and SWOT analysis. It is substantiated that customs and tariff regulation simultaneously performs fiscal, regulatory, and protective functions, ensuring the formation of state budget revenues, protection of domestic producers, and integration of the country into the world economy. It is proven that the structure of imports by levels of customs taxation, rather than the gross volume of imports, is the key determinant of customs revenue dynamics: the regression model demonstrates that a one-percentage-point increase in the share of duty-free imports leads to a decrease in customs revenues by approximately UAH 702.2 million. The conducted SWOT analysis of the impact of European integration on customs and tariff regulation revealed both strengths (harmonised legal framework, digital infrastructure, AEO institute) and weaknesses (de jure vs de facto gap, raw-material export structure, institutional weakness), as well as opportunities (single EU market access, re-export potential, VAT deferral model) and threats (global protectionism, CBAM, shadow economy, war-related shocks).

The scientific novelty consists in the development of a conceptual model of the relationship between customs and tariff regulation and economic security, integrating fiscal, foreign economic, production, institutional, and innovative-technological dimensions. The practical significance of the results lies in their applicability to the formulation of state customs policy aimed at harmonisation with EU standards while preserving selective tariff protection of strategic sectors of the national economy.

Keywords: *customs and tariff regulation, economic security, financial security, import-export operations, customs payments, financial incentives for development, European integration, innovative financial market instruments, customs digitalization, harmonization of legislation, authorized economic operator, fiscal function.*

Постановка проблеми. Сучасний етап функціонування економіки України характеризується безпрецедентними викликами, пов'язаними з повномасштабною російською агресією, руйнуванням виробничо-логістичної інфраструктури, скороченням експортного потенціалу та посиленням залежності державного бюджету від митних надходжень. Одночасно з цим набуває нової динаміки процес європейської інтеграції, що вимагає гармонізації національного митного законодавства з нормами Митного кодексу Союзу та *acquis communautaire*. У цих умовах митно-тарифне регулювання імпортно-експортних операцій перестає бути виключно інструментом наповнення бюджету і набуває стратегічного значення як комплексний механізм забезпечення економічної безпеки держави.

Митні платежі формують понад 50 % доходів зведеного бюджету України, що робить фіскальну систему критично залежною від стану зовнішньоекономічної діяльності. Наявність контрабанди, зниження митної вартості, фрагментованість міжвідомчої координації та інституційна слабкість митних органів негативно впливають на бюджетні надходження та фінансову стабільність держави. Водночас глобальні протекціоністські трансформації, запровадження екологічних бар'єрів ЄС (CBAM) та сировинна структура експорту створюють додаткові ризики для національної економіки. Усе це актуалізує необхідність наукового обґрунтування ролі митно-тарифного регулювання у системі економічної безпеки України з урахуванням викликів воєнного часу та євроінтеграційних зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій дискусії проблематика митно-тарифного регулювання та його зв'язку з економічною безпекою держави структурується за кількома взаємопов'язаними напрямками. Перший вектор охоплює теоретико-методологічні засади митної політики та її фіскальну функцію. Особливості митного регулювання в умовах воєнного стану досліджують К. Захожай, Н. Сивульська [1; 2], а проблематику фіскальної ефективності митних платежів і трансформації митного адміністрування - М. Гапонюк, Іщук Ю., Кушко З. [3; 4]. Другий напрям зосереджений на цифровізації митних процедур та управлінні ризиками. Питання впровадження електронної митниці

й «розумних» митних технологій розглядають Т. Бороденко, М. Гапонюк, К. Єрешко, О. Хома та А. Пислиця [5; 6; 7], а проблеми митного посередництва та пост-аудиту - Г. Коломієць, Є. Волковський, А. Пислиця [8; 9]. Питання впливу митно-тарифного регулювання на зовнішньоекономічну діяльність в кризових умовах висвітлено у працях І. Гуцул, К. Крисоватої, В. Титор [10], А. Савіцького, В. Шарко [11] та Н. Рудик, В. Корнєєва, Н. Хмеля [12]. Третій сегмент присвячений гармонізації українського митного законодавства з нормами ЄС. Питання адаптації Митного кодексу України до європейського вектору, інституційної готовності митних органів та ризиків формальної імплементації досліджують О. Кириєвський, А. Кормич та ін. [13; 14]. Інноваційно-інвестиційні аспекти митно-тарифного регулювання, проблеми визначення поняття «інновація» та регулювання її обігу розглянуто у працях О. Замлинської, Т. Власенко, С. Степаненко [14]. Узагальнення наведених підходів засвідчує, що попри значну кількість напрацювань, митно-тарифне регулювання та економічна безпека держави переважно розглядаються як автономні об'єкти аналізу. Такий стан актуалізує необхідність розроблення інтегрованої концептуальної моделі, яка синтезувала б фіскальні, інституційні, зовнішньоекономічні та інноваційно-технологічні детермінанти в межах єдиної аналітичної рамки забезпечення економічної безпеки України.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі митно-тарифного регулювання імпорто-експортних операцій у системі економічної безпеки України та розробці концептуальної моделі їх взаємозв'язку з урахуванням викликів воєнного стану й вимог гармонізації з нормами Європейського Союзу, а також у визначенні напрямів удосконалення митної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є одним з основних інструментів державного впливу на процеси імпорту та експорту товарів і має стратегічне значення для забезпечення національної економічної безпеки. Його сутність полягає у запровадженні системи мит, податків і зборів, що справляються в результаті переміщення товарів через митний кордон держави. За допомогою цього механізму уряд одночасно виконує фіскальну (формування бюджетних доходів), регуляторну (вплив на структуру зовнішньої торгівлі) та захисну (підтримка національного виробника) функції. На наш погляд, митно-тарифне регулювання у контексті економічної безпеки доцільно розглядати як багаторівневу систему, що інтегрує фінансову, зовнішньоекономічну, виробничу, інституційну та інноваційно-технологічну складові безпеки держави. Такий ієрархічний підхід забезпечує цілісне розуміння механізмів впливу митної політики на стійкість національної економіки та її здатність протистояти зовнішнім шокам. Структурні компоненти цієї системи систематизовано у таблиці 1.

Таблиця 1

Структурні компоненти системи економічної безпеки України через призму митно-тарифного регулювання

Складова безпеки	Митні інструменти	Вплив на економіку	Приклад практичного прояву
Фінансова	Мито, ПДВ з імпорту, акцизи, митні збори	Формування доходів бюджету, фіскальна стійкість	Митні платежі формують понад 50 % доходів зведеного бюджету
Зовнішньоекономічна	Тарифні ставки, преференції, квоти, антидемпінгові заходи	Диверсифікація ринків, торговельний баланс	Скасування мит ЄС на українську продукцію з 2022 р.
Виробнича	Захисне мито, сезонне мито, тарифні пільги для імпорту обладнання	Підтримка національного виробника, стимулювання експорту	Тарифний захист АПК, харчової, фармацевтичної промисловості
Інституційна	АЕО, «Єдине вікно», NCTS, «Смарт-митниця»	Довіра суб'єктів ЗЕД, мінімізація корупції	Приєднання України до Конвенції про спільний транзит (2022 р.)
Інноваційно-технологічна	Митні пільги на ввезення інноваційного обладнання, адаптація до СВМ	Модернізація виробництва, технологічне оновлення	Імпорт технологій, цифровізація митних процедур за стандартами ЄС

Джерело: складено авторами на основі досліджених джерел [2, 10, 11, 12]

Фіскальна складова митно-тарифного регулювання виступає базовою передумовою забезпечення економічної безпеки України. Розглядаючи структуру імпорту, потрібно виділити три ключові моменти, які прямо стосуються економічної безпеки (рис. 1). По-перше, реакція на кризу (2022 рік): частка безмитного імпорту (0%) зростає до 65%. Це результат свідомого рішення держави максимально спростити ввезення палива та критичних товарів. В умовах війни це був головний інструмент підтримки внутрішньої безпеки та стабільності цін. По-друге, євроінтеграційний вектор (2023-2025 рр.): близько 40-42% товарів ввозяться за пільговими ставками. Це наслідок дії угоди про асоціацію з ЄС та інших зон вільної торгівлі. Для безпеки це важливо, бо стабільні торговельні зв'язки з надійними партнерами

роблять нашу економіку стійкішою до зовнішніх шоків. Відкритість ринку: товари, що оподатковуються за повними ставками, займають лише 7-8%. Це підтверджує, що Україна дотримується принципів вільної торгівлі. Однак, з точки зору захисту нашого виробника, це сигнал про те, що тарифний бар'єр зараз мінімальний, і основна конкуренція відбувається на рівні якості та сервісу. Отже, дані графіка підтверджують, що митно-тарифне регулювання зараз працює на моделі оперативного запобігання: вона дозволяє швидко знімати навантаження на критичний імпорт і водночас тримати курс на європейську інтеграцію.

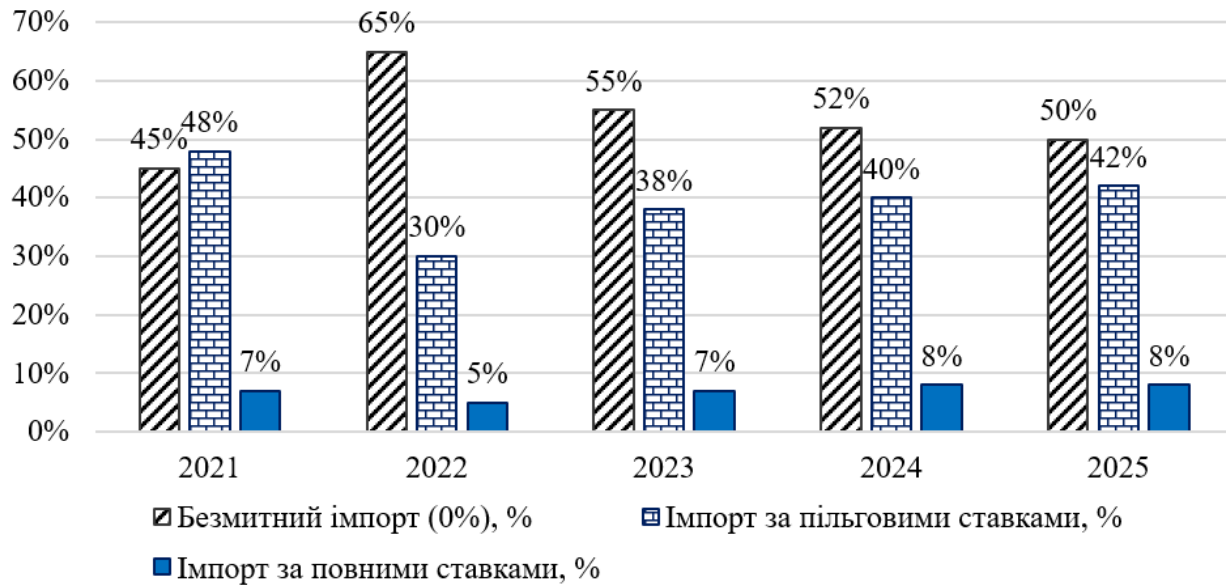


Рис. 1. Структура імпорту за рівнем тарифного захисту
Джерело: сформовано авторами на основі [15; 16]

Аналіз даних за 2021–2025 роки свідчить про суттєву волатильність надходжень від мита: від 48,5 млрд грн у 2021 році до 29,8 млрд грн у 2022 році (період найгострішої фази війни) із подальшим поступовим відновленням до 51,0 млрд грн у 2025 році. Така динаміка не пояснюється лише обсягами імпорту, оскільки сам імпорт за досліджуваний період зростає майже монотонно. Це актуалізує потребу у виявленні справжніх чинників, які формують надходження від мита, та побудові формальної моделі цієї залежності. Систематизовані вхідні дані наведені у таблиці 2 та таблиці 3.

Таблиця 2

Вхідні дані для дослідження (макроекономічні показники)

Рік	Мито (Y), млн грн	ВВП, млн грн	Імпорт, млн грн	Експорт, млн грн	Імпорт/ВВП
2021	48 500	5 450 000	1 992 708	1 856 404	0,3656
2022	29 800	5 190 000	1 955 735	1 442 467	0,3768
2023	39 200	6 530 000	2 322 436	1 316 657	0,3557
2024	45 600	7 460 000	2 850 500	1 450 000	0,3821
2025	51 000	8 750 000	3 340 000	1 600 000	0,3817

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Основу дослідження становить кореляційно-регресійний аналіз - комплексний статистичний метод, що передбачає послідовне застосування двох взаємопов'язаних процедур: попереднього оцінювання сили та напрямку парних зв'язків між змінними (кореляційний аналіз) та подальшої побудови формальної моделі залежності результативної ознаки від відібраних факторів (регресійний аналіз).

Таблиця 3

Вхідні дані (ставки та структура митного оподаткування)

Рік	Ном. ставка, %	Фіск. ставка, %	Безмитн. імпорт	Пільгов. імпорт	Повний імпорт	Митне навант.
2021	5,4	2,4	0,45	0,48	0,07	0,111
2022	5,3	1,5	0,65	0,30	0,05	0,078
2023	5,5	1,7	0,55	0,38	0,07	0,083
2024	5,6	1,6	0,52	0,40	0,08	0,090
2025	5,6	1,5	0,50	0,42	0,08	0,092

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Таким чином за рахунок кореляційно-регресійного аналізу формалізує залежність надходжень від мита як функції від кількох пояснювальних змінних (надходження є мультифакторним показником); виключимо статистично незначущих або взаємодублюючі чинники (мультиколінеарність); результати регресійного аналізу матимуть економічну інтерпретацію - кожен коефіцієнт показує середню зміну залежної змінної при зміні відповідного фактора на одиницю за інших рівних умов. Таким чином першочергово було розраховано матрицю парних коефіцієнтів кореляції Пірсона між залежною змінною Y (надходження від мита) та одинадцятьма потенційними факторами. Результати наведено у таблиці 4.

Таблиця 4

Парні коефіцієнти кореляції між надходженнями від мита та потенційними факторами

Фактор	$r(Y, X)$	$ r $	p-значення	Сила зв'язку
Безмитн. імпорт	-0,9335	0,9335	0,0204**	сильна
Виконання плану	+0,9260	0,9260	0,0239**	сильна
Пільгов. імпорт	+0,8949	0,8949	0,0402**	сильна
Повний імпорт	+0,8877	0,8877	0,0444**	сильна
Митне навантаж.	+0,7399	0,7399	0,1528	сильна
Ном. ставка	+0,7059	0,7059	0,1828	сильна
ВВП	+0,6406	0,6406	0,2442	помірна
Імпорт	+0,6275	0,6275	0,2571	помірна
Експорт	+0,5850	0,5850	0,3001	помірна
Фіск. ставка	+0,3626	0,3626	0,5487	слабка
Імпорт/ВВП	+0,1734	0,1734	0,7803	слабка

Примітка. Позначення значущості: ** $p < 0,05$; всі інші значення статистично незначущі при $n = 5$.

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Як свідчать дані таблиці 2.3, шість факторів демонструють сильний зв'язок із надходженнями мита ($|r| > 0,7$). Однак безпосереднє включення всіх цих факторів у регресійну модель є неможливим через явище мультиколінеарності, оскільки самі фактори сильно пов'язані між собою. Для діагностики цього явища побудовано матрицю парних кореляцій між сильними факторами (таблиця 5).

Таблиця 5

Матриця парних кореляцій між сильними факторами (діагностика мультиколінеарності)

$ r $	Безм.	Викон.	Пільг.	Повний	Навант.	Ном.ст.
Безм.	1,000	-0,957	-0,993	-0,769	-0,890	-0,505
Викон.	-0,957	1,000	0,921	0,896	0,734	0,698
Пільг.	-0,993	0,921	1,000	0,686	0,933	0,399
Повний	-0,769	0,896	0,686	1,000	0,421	0,939
Навант.	-0,890	0,734	0,933	0,421	1,000	0,088
Ном.ст.	-0,505	0,698	0,399	0,939	0,088	1,000

Примітка. Пари з $|r| > 0,85$ (виражена мультиколінеарність); пари - з $0,7 < |r| \leq 0,85$ (слабка мультиколінеарність).

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Із дванадцяти можливих пар сильних факторів сім демонструють $|r| > 0,85$, що свідчить про суттєву мультиколінеарність. За цих умов та з урахуванням малої вибірки ($n = 5$) у модель доцільно включити максимум дві змінні. Виходячи з розрахунків обираємо: 1) фактор із найвищим $|r(Y)|$ - частку безмитного імпорту ($r = -0,9335$); 2) серед решти - той, чия кореляція з обраним $< 0,85$, а саме частку імпорту за повними ставками (r з безмитним $= -0,769$; $r(Y) = +0,8877$). На основі відібраних факторів будемо множинну лінійну регресію методом найменших квадратів. Загальні характеристики моделі наведено у таблиці 6.

Таблиця 6

Регресійна статистика

Показник	Значення
Множинний R	0,9707
R-квадрат	0,9423
Нормований R-квадрат	0,8845
Стандартна похибка	2 891,33
Спостережень	5

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Дисперсійний аналіз моделі (таблиця 7) показує, що F-критерій Фішера становить 16,32 при критичному рівні значущості 0,058. Це означає, що модель є значущою на 10% рівні, проте не досягає традиційного 5% порогу. Причина - мала вибірка: при двох змінних і п'яти спостереженнях залишається лише два ступені свободи для залишку.

Таблиця 7

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	2	272 808 441,83	136 404 220,91	16,3167	0,0577
Залишок	2	16 719 558,17	8 359 779,09		
Всього	4	289 528 000,00			

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Оцінені коефіцієнти моделі разом із показниками їх статистичної значущості та довірчими інтервалами наведено у таблиці 8.

Таблиця 8

Коефіцієнти регресії та їх статистична значущість

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-стат.	P-знач.	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-пересічення	60 090,13	27 458,04	2,1884	0,1601	-58 052,26	178 232,53
Безмитн. імпорт	-70 220,91	30 387,37	-2,3109	0,1471	-200 967,22	60 525,40
Повний імпорт	288 969,07	184 505,82	1,5662	0,2578	-504 895,42	1 082 833,56

Джерело: складено авторами на основі [15; 16]

Проведений кореляційно-регресійний аналіз надходжень від мита за 2021-2025 рр. дозволив побудувати модель, що пояснює 94,2 % варіації митних надходжень структурою імпорту за рівнями митного оподаткування. Рівняння регресії має вигляд:

$$Y = 60\,090,13 - 70\,220,91 \cdot X_1 + 288\,969,07 \cdot X_2,$$

де Y - надходження від мита (млн грн);

X₁ - частка безмитного імпорту;

X₂ - частка імпорту за повними ставками.

Економічна інтерпретація моделі засвідчує, що зростання частки безмитного імпорту на 1 процентний пункт призводить до зниження надходжень від мита приблизно на 702,2 млн грн, тоді як зростання частки імпорту за повними ставками на 1 процентний пункт збільшує надходження мита приблизно на 2 889,7 млн грн. Принципово важливим висновком є те, що ключовим фактором динаміки надходжень від мита виступає не валовий обсяг імпорту, а саме його структура за рівнями митного оподаткування. Це пояснює ситуацію 2022 року: при незначному зниженні обсягу імпорту

надходження скоротилися на 39 % через різке зростання частки безмитного імпорту з 45 % до 65 %. Для оцінки точності моделі обчислено залишки (різниця між фактичними та прогнозованими значеннями) для кожного року (таблиця 9).

Таблиця 9

Порівняння фактичних і модельних значень надходжень від мита

Рік	X ₁ (Безм.)	X ₂ (Повн.)	Прогноз Y	Факт Y	Залишок ε	Відх., %
2021	0,45	0,07	48 719	48 500	-219	+0,45
2022	0,65	0,05	28 895	29 800	+905	-3,04
2023	0,55	0,07	41 696	39 200	-2 496	+6,37
2024	0,52	0,08	46 693	45 600	-1 093	+2,40
2025	0,50	0,08	48 097	51 000	+2 903	-5,69

Джерело: складено авторами на основі [15; 16].

Коефіцієнт детермінації, середньоквадратична похибка, середня абсолютна похибка, які свідчать про якість розрахунків наведено у таблиці 10. Як свідчать наведені розрахунки, рівняння забезпечує задовільну точність опису залежності: коефіцієнт детермінації 0,9423 означає, що 94,2% варіації надходжень від мита пояснюється варіацією двох обраних факторів; середня абсолютна похибка прогнозу становить лише 3,59%, а максимальне відхилення фактичних значень від модельних не перевищує 6,4%.

Таблиця 10

Метрики якості регресійної моделі

Метрика	Значення
R ² (коефіцієнт детермінації)	0,9423
RMSE (середньоквадратична похибка)	1 828,64 млн грн
MAPE (середня абсолютна похибка)	3,59%

Джерело: розраховано авторами на основі [15; 16].

Інституційна складова митно-тарифного регулювання визначає рівень довіри суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до економічного середовища. Якість регуляторного середовища, ефективність судової системи, антикорупційна політика та цифровізація митних процедур формують фундамент для прогнозованості економічних процесів. Однак в Україні зберігаються системні розриви між де-юре та де-факто імплементацією міжнародних норм: попри формальну відповідність законодавства вимогам СОТ і ЄС, на практиці спостерігається слабка міжвідомча координація, пасивна участь у міжнародних спорах, фрагментованість митних, податкових і прикордонних структур. Станом на 2022 р. в Україні офіційно зареєстровано лише одного авторизованого економічного оператора (для порівняння: в ЄС - понад 20 000), що свідчить про надмірно складні критерії відбору та відсутність державної інформаційно-просвітницької кампанії.

Зовнішньоекономічна складова відображає ступінь інтегрованості національної економіки у світогосподарську систему. Темпи зростання експорту України до ЄС у 2024 р. становили 131,19 %, ЄС є головним торговельним партнером (48,7 % зовнішньоторговельного обороту у 2021 р.). З 27 квітня 2022 р. ЄС скасував усі мита та квоти на українську продукцію в межах автономних торговельних заходів, що створило преференційний режим доступу до європейського ринку. Водночас структура українського експорту до ЄС характеризується переважанням продукції з низькою доданою вартістю: продукція рослинного походження - 22,8 %, чорні метали - 23,5 %, тоді як імпорт із ЄС складається з машин, обладнання та хімічної продукції з високою доданою вартістю, що закріплює асиметричний характер торговельних відносин.

Для комплексної оцінки впливу євроінтеграційних процесів на систему митно-тарифного регулювання та виявлення ключових детермінант економічної безпеки України проведено SWOT-аналіз, результати якого представлено в таблиці 11.

Таблиця 11

SWOT-аналіз впливу євроінтеграції на митно-тарифне регулювання імпортно-експортних операцій України в контексті забезпечення економічної безпеки

Сильні сторони	Можливості
<p>- Сформована нормативно-правова база. Україна як член СОТ з 2008 р. імплементувала Гармонізовану систему опису товарів, ратифікувала Угоду про сприяння торгівлі (ТФА, 2016), уклала Угоду про асоціацію з ЄС (2014).</p> <p>- Запровадження сучасних митних інструментів. Створено інститут АЕО, функціонує «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», «Смарт-митниця», національна електронна транзитна система NCTS.</p> <p>- Поступова диверсифікація експортних ринків. темп зростання експорту до ЄС у 2024 р. становив 131,19 %; ЄС є головним торговельним партнером України.</p> <p>- Скасування мит та квот з боку ЄС. З 27 квітня 2022 р. ЄС скасував усі мита та квоти на українську продукцію в межах автономних торговельних заходів.</p> <p>- Інституційна спроможність до участі у міжнародних спорах. Україна набуває досвіду у механізмі врегулювання спорів СОТ щодо антидемпінгових заходів, тарифної класифікації та захисту експорту.</p> <p>- Розвиток цифрової митної інфраструктури. Впроваджено електронне декларування, автоматизовану систему управління ризиками та електронний документообіг.</p>	<p>- Перспектива повноправного членства в ЄС. Отримання статусу країни-кандидата відкриває перспективу повної інтеграції до єдиного європейського ринку та програм підтримки.</p> <p>- Розширення посередницько-реекспортного потенціалу. В умовах тарифних війн між США, Китаєм, ЄС та Індією Україна може позиціонуватися як стратегічний посередницький центр.</p> <p>- Заміщення постачальників на ринках з високими тарифами. Запровадження США захисних тарифів (10-145 % у 2025 р.) створює нішу для українських експортерів сталі, залізної руди, аграрної продукції та медикаментів.</p> <p>- Кластерна спеціалізація експорту. Формування вузькопрофільних експортних кластерів, орієнтованих на конкретні сегменти ринків ЄС, із державною підтримкою.</p> <p>- Запозичення моделі відтермінування ПДВ (процедура 4200). За результатами емпіричних опитувань 100 % підприємств підтвердили, що відтермінування сплати ПДВ підвищить конкурентоспроможність експорту.</p> <p>- Цифровізація митних процедур за стандартами ЄС. Інтеграція з європейськими системами ICS, ECS, EORI та NCTS забезпечить уніфікацію митного простору.</p> <p>- Розвиток нових ринків поза ЄС. Диверсифікація експорту на ринки Латинської Америки, Азії, Африки знизить ризики надмірної залежності від одного партнера.</p> <p>- Доступ до європейських фінансових та технічних ресурсів. Програми ЄС, МВФ, інвестицій ЄБРР створюють можливості для модернізації митної інфраструктури.</p>
Слабкі сторони	Загрози
<p>- Розрив між де-юре та де-факто імплементацією норм. Попри формальну відповідність законодавства вимогам СОТ і ЄС, зберігаються системні розриви: слабка міжвідомча координація, пасивна участь у міжнародних спорах.</p> <p>- Сировинна структура експорту. Експорт України до ЄС характеризується переважанням продукції з низькою доданою вартістю: рослинного походження - 22,8 %, чорні метали - 23,5 %.</p> <p>- Інституційна слабкість та корупція митних органів. У 2021 р. Україна посідала 122-ге місце в Індексі сприйняття корупції; тіньовий сектор тютюну перевищував 20 %.</p> <p>- Проблеми бюджетного відшкодування ПДВ. Станом на 31.12.2022 заборгованість держави з відшкодування ПДВ становила 28,7 млрд грн, експортери втрачають 20 % прибутку.</p> <p>- Неефективність інституту АЕО. Станом на 2022 р. в Україні зареєстровано лише одного АЕО (в ЄС - понад 20 000), що свідчить про надмірно складні критерії відбору.</p> <p>- Висока залежність від імпоротної сировини. За даними опитування, 43,33 % компаній мають частку імпоротної сировини у готовій продукції 75-100 %.</p> <p>- Фіскальна вразливість бюджету. Митні платежі формують понад 50 % доходів зведеного бюджету; зниження тарифного захисту створює загрозу макрофіскальній стабільності.</p>	<p>- Глобальні протекціоністські трансформації. Запровадження США тарифів від 10 % до 145 % спричиняє волатильність глобальних товарних потоків та ризик скорочення світового експорту.</p> <p>- Воєнний стан та його макроекономічні наслідки. Втрата морської торгівлі, зменшення експорту пшениці у 2,2 рази, ячменю - у 4,9 рази, знищення інфраструктури та зростання логістичних витрат.</p> <p>- Витіснення національного виробника. Скасування тарифного захисту в межах ПВЗВТ із ЄС посилює конкурентний тиск на чутливі галузі (АПК, харчова, фармацевтична, шкіряно-взуттєва промисловість).</p> <p>- Квотування українського експорту з боку ЄС. Окремі категорії сільськогосподарської продукції підпадають під квотні обмеження, що стримує потенціал нарощування експорту.</p> <p>- Тіньова економіка та контрабанда. Корупційні схеми митного оформлення, заниження митної вартості, реалізація через офшорні зони підривають фіскальну функцію митного тарифу.</p> <p>- Технологічне відставання. У Глобальному інноваційному індексі-2022 Україна посідала 57-ме місце; відсутність податкових стимулів інноваційного розвитку.</p> <p>- Екологічні бар'єри ЄС (СВАМ). Запровадження Carbon Border Adjustment Mechanism створює загрозу для експортерів сталі, цементу, добрив; екологічна ставка на CO₂ в Україні (30 грн/т) у десятки разів нижча за європейську (76-117 евро/т).</p> <p>- Ризики втрати кваліфікованих кадрів. Лібералізація руху робочої сили в межах євроінтеграції призводить до трудової міграції та дефіциту фахівців у митних органах.</p> <p>- Залежність від кон'юнктури зовнішніх ринків. Високий рівень відкритості економіки (темپ зростання імпорту з ЄС - 153,67 % у 2024 р.) посилює вразливість до зовнішніх шоків.</p> <p>- Геополітичні ризики повоєнного відновлення. Тривалість воєнних дій, невизначеність щодо термінів деблокування морських портів створюють стратегічні ризики (відновлення обсягів експорту - мінімум 2 роки, агросфери - 5 років).</p>

Джерело: складено авторами на основі досліджених джерел [10, 11, 13, 14, 15; 16].

Результати проведеного SWOT-аналізу свідчать про те, що митно-тарифне регулювання України в умовах євроінтеграції характеризується наявністю як значного потенціалу для розвитку, так і суттєвих ризиків для економічної безпеки держави. З одного боку, інтеграція до європейського економічного простору сприяє модернізації митної системи, цифровізації процедур та розширенню доступу українських товарів до зовнішніх ринків. З іншого боку, збереження сировинної структури експорту, високий рівень імпортозалежності та інституційні проблеми митних органів можуть посилити вразливість національної економіки до зовнішніх шоків. Розглянуті компоненти митно-тарифного регулювання функціонують як взаємопов'язана система, у межах якої фіскальна, зовнішньоекономічна, виробнича, інституційна та інноваційно-технологічна складові формують комплексне середовище забезпечення економічної безпеки України. Узагальнення системних взаємозв'язків доцільно представити у формі концептуальної моделі (рис. 2), яка відображає причинно-наслідкову логіку взаємодії митно-тарифного регулювання та економічної безпеки держави.

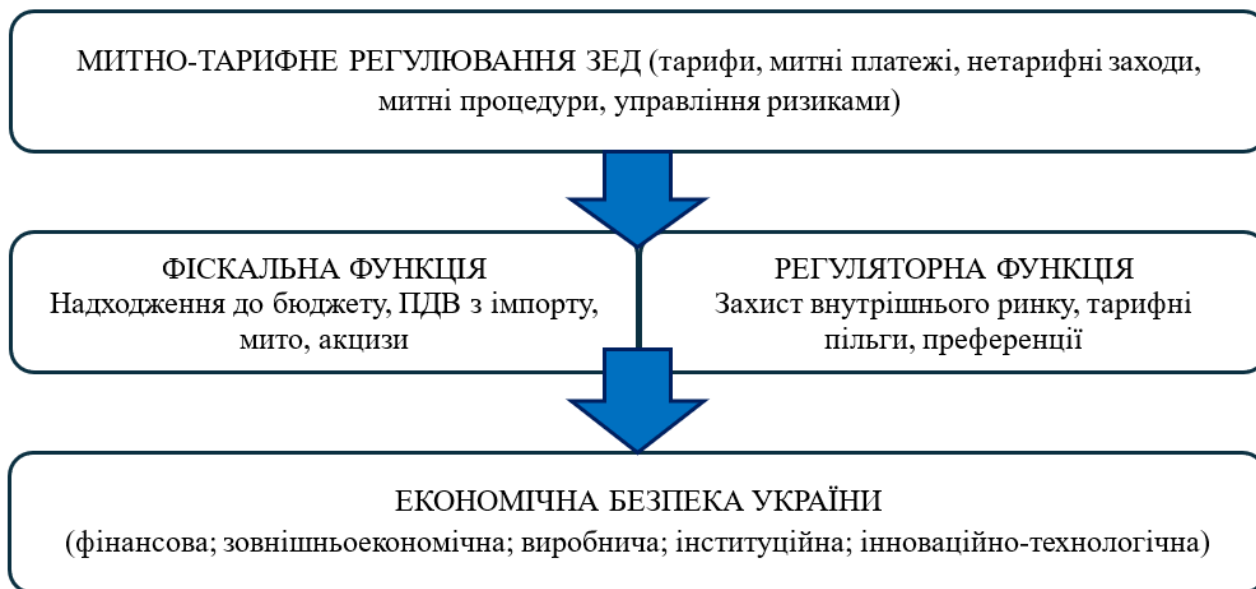


Рис. 2. Концептуальна модель взаємозв'язку митно-тарифного регулювання та економічної безпеки України

Джерело: сформовано авторами на основі досліджених джерел [10, 11, 13, 14]

Запропонована модель ґрунтується на концепті, що митно-тарифне регулювання виступає первинним інструментом державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність, який через одночасну реалізацію фіскальної, регуляторної та захисної функцій забезпечує формування багаторівневої системи економічної безпеки держави. Фіскальна функція генерує бюджетні ресурси для виконання державних завдань, регуляторна — формує структуру зовнішньої торгівлі через тарифні та нетарифні заходи, а захисна — підтримує конкурентоспроможність національного виробника. У підсумку ефективна реалізація цих функцій забезпечує стійкість фінансової, зовнішньоекономічної, виробничої, інституційної та інноваційно-технологічної складових економічної безпеки України. Водночас стан економічної безпеки виступає зворотним сигналом для коригування митної політики, що формує замкнений цикл взаємопосилення.

На основі проведеного дослідження доцільно виокремити такі стратегічні напрями вдосконалення митно-тарифного регулювання імпортно-експортних операцій України: спрощення механізму отримання статусу авторизованого економічного оператора для підприємств середнього бізнесу; посилення автоматизації митного контролю та системи управління ризиками; створення спеціалізованих митно-логістичних центрів на західному кордоні України; удосконалення механізму бюджетного відшкодування ПДВ для експортерів; запровадження стимулів для експорту продукції з високою доданою вартістю; посилення контролю за правильністю визначення митної вартості товарів; адаптація митної системи України до екологічних вимог ЄС, зокрема механізму СВАМ. Лише такий інтегрований підхід здатний забезпечити баланс між фіскальною, регуляторно-захисною та стимулюючою функціями митного тарифу та гарантувати належний рівень економічної безпеки держави в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що митно-тарифне регулювання імпоротно-експортних операцій виступає одним із ключових інструментів забезпечення економічної безпеки України, який одночасно виконує фіскальну, регуляторну та захисну функції. Митні платежі формують понад 50 % доходів зведеного бюджету України, що робить фіскальну систему критично залежною від стану зовнішньоекономічної діяльності, а ефективність митного механізму - стратегічним чинником макрофіскальної стабільності держави в умовах воєнного стану. Емпірично доведено, що ключовим фактором динаміки надходжень від мита виступає не валовий обсяг імпорту, а саме його структура за рівнями митного оподаткування. Побудована регресійна модель пояснює 94,2 % варіації митних надходжень і свідчить, що зростання частки безмитного імпорту на 1 процентний пункт знижує надходження від мита приблизно на 702,2 млн грн. Це підкреслює необхідність зваженого підходу до тарифних пілг та обережного балансу між лібералізацією та фіскальним захистом. Проведений SWOT-аналіз впливу євроінтеграції на митно-тарифне регулювання засвідчив, що Україна має значний потенціал розвитку (гармонізована нормативно-правова база, цифрова митна інфраструктура, доступ до єдиного ринку ЄС), однак стикається з суттєвими ризиками: сировинною структурою експорту, інституційною слабкістю митних органів, фіскальною вразливістю бюджету, екологічними бар'єрами ЄС (СВАМ) та геополітичними викликами повоєнного відновлення. Розроблена концептуальна модель взаємозв'язку митно-тарифного регулювання та економічної безпеки України інтегрує фінансовий, зовнішньоекономічний, виробничий, інституційний та інноваційно-технологічний виміри в межах єдиної аналітичної рамки. Практична реалізація запропонованих напрямів удосконалення митної політики - спрощення статусу АЕО, цифровізація митних процедур, відтермінування ПДВ за моделлю європейської процедури 4200, адаптація до СВАМ - створить передумови для зміцнення економічної безпеки України в контексті повоєнної трансформації та євроінтеграції. Перспективними напрямками подальших досліджень є кількісне моделювання впливу окремих компонентів митно-тарифного регулювання на інтегральний індикатор економічної безпеки України.

Література

1. Захожай К. В., Рудик Н. В., Сивульська Н. М. Митне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. *Проблеми економіки*. 2024. № 1 (59). С. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-112-120>.
2. Бороденко Т. М., Гапонюк М. А., Савченко А. І. Адміністрування митних платежів: аналіз сучасного стану та шляхи вирішення ключових викликів. *Ефективна економіка*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.77>
3. Ішук Ю. А., Кушко З. І. Митний тариф як інструмент регулювання експортно-імпорتنних операцій України з ЄС. *Бізнес Інформ*. 2025. № 1. С. 40–46. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-1-40-46>
4. Гапонюк М., Бороденко Т. Трансформація митниці: фактори появи електронної митниці. *Grail of Science*. 2023. № 26. С. 54–62. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.005>
5. Юрчишена І., Сивульська Н., Пислиця А. Проблеми та перспективи формування доходів бюджетів в Україні в умовах децентралізації. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2024. № 2. С. 107–115. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-12-14>
6. Yereshko K., Khoma O., Pyslytsia A. Digitalization of Customs Procedures: Current State and Prospects. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2024. Vol. 11, No. 2. P. 103–115. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.11.2.103-115>
7. Коломієць Г., Волковський Є., Пислиця А. Ефективність митного посередництва: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-63>.
8. Захожай К.В., Бороденко Т.М., Коломієць Г.Б. Митний пост-аудит у системі управління ризиками економічної безпеки держави в умовах глобальних потрясінь. *Економічний простір*. 2025. № 202. С. 115-124.
9. Рожко О., Желнов Б. Митно-тарифне регулювання у системі забезпечення інвестиційної привабливості та фінансової безпеки держави. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-71>
10. Савіцький А., Шарко В. Економічна безпека та зміна векторів експортної орієнтованості підприємств під впливом глобалізованих трансформацій міжнародної торгівлі. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2025. Vol. 344, No. 4. P. 129–135. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-16>
11. Korneev V.V., Rudyk N.V., Khmel N.B. (2025) Fiscal resilience amid exchange rate fluctuations: the case of taxation in foreign economic operations. *Business Inform*. №8. P.360-370. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-8-360-370>

org/10.32983/2222-4459-2025-8-360-370

12. Kyryievskiy O. Harmonization with EU Customs Regulations (Acquis) on the Way to Accession: Prospects and Challenges for Ukraine. *Lex Portus*. 2025. Vol. 11, No. 3. P. 7–24. DOI: <https://doi.org/10.62821/lp11301>

13. Kormych L., Krasnopolska T., Kormych A. Public Image of Ukrainian Customs: Trying to Lead a Camel through the Eye of a Needle. *Lex Portus*. 2024. Vol. 10, No. 1. P. 30–40. DOI: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.10.1.2024.2>

14. Замлинська О. В., Власенко Т. А., Степаненко С. В., Трунов І. Д. Перспективи та недоліки формування конкурентоспроможності України в умовах сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Т. 7, № 2. С. 25–37. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-3>

15. Державна митна служба України. Митна статистика. Офіційний вебпортал Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 26.05.2026).

16. Міністерство фінансів України. Макроекономічний огляд та прогнози. Офіційний вебсайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 26.05.2026).

References

1. Zakhozhai, K. V., Rudyk, N. V., & Syvulska, N. M. (2024). Mytne rehuliuвання v Ukraini u dovoiennyi ta voiennyi periody [Customs regulation in Ukraine in the pre-war and wartime periods]. *Problemy Ekonomiky*, 1(59), 112–120. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-112-120>

2. Borodenko, T. M., Haponiuk, M. A., & Savchenko, A. I. (2024). Administruvannya mytnykh platezhiv: Analiz suchasnoho stanu ta shliakhy vyrishennia kliuchovykh vyklykiv [Administration of customs payments: Analysis of the current state and ways to solve key challenges]. *Efektivna Ekonomika*, 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.77>

3. Ishchuk, Yu. A., & Kushko, Z. I. (2025). Mytnyi taryf yak instrument rehuliuвання eksportno-importnykh operatsii Ukrainy z YeS [Customs tariff as an instrument for regulating Ukraine's export-import operations with the EU]. *Business Inform*, 1, 40–46. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-1-40-46>

4. Haponiuk, M., & Borodenko, T. (2023). Transformatsiia mytnytsi: Faktory poiavy elektronnoi mytnytsi [Customs transformation: Factors in the emergence of e-customs]. *Grail of Science*, 26, 54–62. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.005>

5. Yurchyshena, I., Syvulska, N., & Pyslytsia, A. (2024). Problemy ta perspektyvy formuvannya dokhodiv biudzhetyv v Ukraini v umovakh detsentralizatsii [Problems and prospects of budget revenue formation in Ukraine under decentralization]. *Modeling the Development of the Economic Systems*, 2, 107–115. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-12-14>

6. Yereshko, K., Khoma, O., & Pyslytsia, A. (2024). Digitalization of customs procedures: Current state and prospects. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 11(2), 103–115. <https://doi.org/10.15330/jpnu.11.2.103-115>

7. Kolomiets, H., Volkovskiy, Ye., & Pyslytsia, A. (2024). Efektyvnist mytnoho poserednytstva: Suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Efficiency of customs mediation: Current challenges and development prospects]. *Ekonomika ta Suspilstvo*, 65. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-63>

8. Zakhozhai, K. V., Borodenko, T. M., & Kolomiets, H. B. (2025). Mytnyi post-audit u systemi upravlinnia ryzykamy ekonomichnoi bezpeky derzhavy v umovakh hlobalnykh potriasiv [Customs post-audit in the risk management system of the state's economic security under global shocks]. *Ekonomichniy Prostr*, 202, 115–124. <https://doi.org/10.30838/EP.202.115-124>

9. Rozhko, O., & Zhelnov, B. (2025). Mytno-taryfne rehuliuвання u systemi zabezpechennia investytsiinoi pryvablyvosti ta finansovoi bezpeky derzhavy [Customs and tariff regulation in the system of ensuring investment attractiveness and financial security of the state]. *Ekonomika ta Suspilstvo*, 77. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-71>

10. Savitskiy, A., & Sharko, V. (2025). Ekonomichna bezpeka ta zmina vektoriv eksportnoi oriientovanosti pidpriemstv pid vplyvom hlobalizovanykh transformatsii mizhnarodnoi torhivli [Economic security and changes in the vectors of export orientation of enterprises under the influence of globalized transformations of international trade]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 344(4), 129–135. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-16>

11. Korneev, V. V., Rudyk, N. V., & Khmel, N. B. (2025). Fiscal resilience amid exchange rate fluctuations: The case of taxation in foreign economic operations. *Business Inform*, 8, 360–370. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-8-360-370>

12. Kyryievskiy, O. (2025). Harmonization with EU customs regulations (Acquis) on the way to accession: Prospects and challenges for Ukraine. *Lex Portus*, 11(3), 7–24. <https://doi.org/10.62821/lp11301>

13. Kormych, L., Krasnopolska, T., & Kormych, A. (2024). Public image of Ukrainian customs: Trying to lead a camel through the eye of a needle. *Lex Portus*, 10(1), 30–40. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.10.1.2024.2>

14. Zamlynska, O. V., Vlasenko, T. A., Stepanenko, S. V., & Trunov, I. D. (2022). Perspektyvy ta nedoliky formuvannya konkurentospromozhnosti Ukrainy v umovakh staloho rozvytku [Prospects and shortcomings of forming Ukraine's competitiveness under sustainable development]. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, 7(2), 25-37. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-3>

15. State Customs Service of Ukraine. Mytna statystyka [Customs statistics]. Official web portal of the State Customs Service of Ukraine. Retrieved May 26, 2026, from <https://customs.gov.ua> (accessed April 05, 2026)

16. Ministry of Finance of Ukraine. Makroekonomichnyi ohliad ta prohnozy [Macroeconomic review and forecasts]. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved May 26, 2026, from <https://mof.gov.ua> (accessed April 05, 2026)

Отримано: 11.04.2026

Прийнято до публікації: 11.05.2026

Опубліковано: 15.05.2026